ÚVODNÍ KAPITOLY Z FILOSOFIE

13.02. Problém ústřední: co to je vlastně filosofie?
20.02 Povaha pojmů a pojmovosti
27.02. Povědomí nemožnosti ze všeho učinit „předmět“
06.03. Skutečnosti, které nelze učinit předmětem – a které „nejsou“
13.03.
20.03. Aplikace pojmů na „bohy“ – první theologie
27.03. velikonoční prázdniny
03.04. velikonoční prázdniny
10.04.
17.04.
24.04.
01.05. volno
08.05. volno
15.05.
22.05.
29.05.
05.06.
12.06. zkouškové období (9.6. – 27.6.)

ETF, 13.02.97
0.01
Filosofie je myšlenková disciplína, jejím vlastním prostředím, jejím elementem je myšlení. Zároveň to však je disciplína: ne každé myšlení už je filosofií. Filosofie jednou historicky vznikla – je to řecký vynález. Proto jí zástalo i řecké jméno, a to v naprosté většině jazyků, i když někde toto jméno bylo také překládáno (např. v holandštině najdeme obojí název, řecký – filosofie, i překlad wijsbegierde). Do češtiny přeloženo jde o „lásku k moudrosti“ nebo také o „touhu po moudrosti“. Řecké slovo FILOSOFIA, FILOSOFOS a FILOSOFEIN lze doložit o řady spisovatelů, kteří sami za filosofy nebyli považováni, a ani sami se za ně nepovažovali. Nás nebude zajímat, v jakém smyslu se těchto slov užívalo v mimofilosofických kruzích. Proto budeme věnovat hlavní pozornost filosofickému užití toho slova. A k tomu se váže legenda, že to slovo vymyslel a jako první zdůvodnil Pythagoras. To však nebyl nejstarší, jako první uváděný filosof. Před ním se uvádějí třeba ionští filosofové (Thalés, Anaximadros, Anaximenés). Těm se tehdy neříkalo „filosof“, FILOSOFOS, nýbrž mudrc, SOFOS. Zároveň však termín SOFOS znamenal všechny moudré, nikoliv pouze filosofy. Uváděly se tehdy skupiny sedmi mudrců, některá jména se měnila, ale jiná se tam vyskytovala vždycky. Tak např. mezi oněch sedm mudrců vždycky patřil Thalés, což byl filosof, ale také geometr, cestovatel, astronom, fyzik a kdoví co ještě. Ale patřil mezi ně vždycky také Sólón, což nebyl vůbec filosof, ale státník a zákonodárce. Takže původně řekové neměli pro ten typ moudrých myslitelů, kterým se potom začalo říkat filosofové, žádné jméno, a to dokonce ještě ani tehdy ne, když už filosofové mezi nimi žili.
0.02
Z toho plyne především první závěr: v řečtině se poprvé objevuje slovo filosof a filosofie, protože se ve starém Řecku poprvé objevují i filosofové. Řekové tedy nevynalezli jen slovo, ale především filosofii jako cosi nového, jako zvláštní nejen myšlenkovou, ale životní, celoživotní orientaci. Je proto zcela nesprávné mluvit o filosofii a filosofech, kteří by se vyskytovali mimo rámec starého Řecka a nezávisle na Řecích, nebo dokonce ještě před prvními řeckými filosofy. Je neprofesionální a tedy diletantské, i když bohužel dost časté, mluvit o staré indické nebo čínské filosofii do té doby, dokud filosofický způsob myšlení nepronikl ze starého Řecka do Indie nebo do Číny. Naprostým nesmyslem je to, co udělal věhlasný sumerolog Kramer, když ve své populární knize „Historie začíná v Sumeru“ psal o filosofii a dokonce metafyzice starých Sumerů. Stejnou chybou by bylo mluvit o filosofii starých Izraelců, a protože teologie je také řecký vynález – je to součást filosofie, u Aristotela jedna ze základních filosofických disciplín, je chybou mluvit také o theologii Pentateuchu nebo proroků apod. Také THEOLOGEIN a THEOLOGOS či THEOLOGIA jsou slova řecká, a proto musíme respektovat původní řecký význam tohoto odborného slova (nezajímá nás, jak řečeno, jak se toho slova užívalo neodborně). Nyní tedy zpět k filosofii.
0.03
I když nemáme jistotu, že zmíněná legenda o Pythagorově ražbě slova FILOSOFEIN a odvozenin je pravdivá, nacházíme stejnou myšlenku – i když bez jakékoli zmínky o Pythagorovi – u Platóna, tj. největšího řeckého filosofa vůbec. Proto bude na místě, když budeme jejímu obsahu věnovat trochu pozornosti. Pythagoras prý pro sebe odmítl běžné pojmenování SOFOS, a uvedl hned náležité odůvodnění. On sám je pouhý člověk, a lidé nejsou a nemohou být moudří, moudrost je vyhražena bohům (to je, jak vidíte, theologická teze tohoto filosofa). Lidem zbývá pouze jediné, totiž moudrost milovat a po moudrosti toužit. Filosofování je tedy tímto pojmenováním zároveň vymezeno: je to SOFIAN FILEIN nebo SOFON FILEIN, milovat moudrost nebo milovat moudré, a to milovat to jako něco, co nemáme, ne jako něco, co máme, čím disponujeme. Právě zde nám

přichází vhod nejstarší literární doklad tohoto pojetí u Platóna. V jeho Hostině (Symposion) se shledáváme se stejnou argumentací u nejspíš vymyšlené postavy kněžky Diotimy, na kterou ve své řeči Sókratés vzpomíná. Ta kdysi – jakožto žena „znalá božských věcí“ – uváděla mladého ještě Sókrata do „filosofování“ tím, že mu vyložila důvody, proč je chybou považovat Eróta za jednoho z bohů, zatímco on je pouze mocným daimónem. To je vlastně theologická korektura – vždyť žena znalá božských věcí je přece theoložkou -, ale tato korektura má významný filosofický kontext. Diotima totiž říká o Erótovi nejenom to, že je někým mezi člověkem a bohem, ale také, že je nějak mezi tím, co je ošklivé a co je krásné. Příznačné pro Eróta není, že by byl sám krásný, ale že po kráse nade všechno touží. A pak tu je onen pozoruhodný přechod: a protože moudrost je jednou z nejkrásnějších věcí, je Erós prvním filosofem.
0.04
Filosofie je tedy způsob či orientace myšlení, které touží po moudrosti, ale které nemá za to, že by ji mohlo vlastnit, a to dokonce ani tak, že by ji člověku někdo mohl dát (byť to byl třeba nějaký bůh). Sókratés – opět podle Platóna, tentokrát z jeho „Obrany Sókrata“ – považuje za filosofické zejména to, že si filosof nemyslí, že něco ví, když to ve skutečnosti neví. A opět tam nacházíme tentýž skeptický moment: nikdo z nás lidí nic podstatného neví, ale mnozí se domnívají, že vědí. A proto je Sókratés o to málo moudřejší, že ani neví, ani si nemyslí, že ví. Bylo by však hrubou chybou, kdybychom tento skeptický moment považovali za jakousi skromnost nebo dokonce stydlivost. Ono totiž vůbec nejde o to, aby člověk prostě veřejně prohlásil, že nic pořádného neví, a to aby pak stačilo k tomu, aby se stal filosofem. Skutečně filosofické je nahlédnout, v čem je chyba, nedostatek či vada.toho, co si myslíme – a k tomu je zapotřebí si opravdu něco myslet. A skutečně, opravdu si něco myslet vždycky znamená za tím také stát – i když ne definitivně, absolutně, bez možnosti nápravy. A stát za něčím znamená být s to sobě i jiným uvést důvody, proč na tom stijím a chci stát – alespoň tak dlouho, dokud někdo (eventuelně já sám) nezjistí, že ty důvody mají mezery nebo že jsou vadné, a dokud mne jiné důvody (ať už nejde sám nebo mi je někdo předestře) nepovedou k tomu, abych si myslil něco jiného a mohl na tom opět stát.
0.05
Z toho vidíte hned několik rysů toho myšlení, které můžeme považovat za filosofické. 1) Filosof ex professo odmítá za nepochybné a za nenapadnutelné se vydávající autority jakéhokoliv druhu, ale nedomítá tím apriori žádné tradované nebo na jiném základě postavené tvrzení. Je připraven je vzít do své práce a začít s jejich zkoumáním, tj. se zkoumáním toho, co je takto tvrzeno a tedy předloženo. To znamená, že vyžaduje, aby to bylo tvrzeno a předloženo – není na něm, aby si to sám vymýšlel a formuloval. Tím ovšem filosof nutí svého partnera, aby byl zásadně ochoten tento filosofický přístup a postup akceptovat, a pokud proti němu něco má, aby užil stejných postupů k tomu, cíli, aby vadnost nebo nedostatečnost určitého filosofického postupu prokázal. Z toho plyne první závěr: filosof nenutí svého partnera, aby bez kousání, nekriticky přijímal a polykal to, co mu sám předkládá, ale nepochybně jej nutí, aby uznal jistá pravidla vzájemně kritického dialogu. Pokud někdo takový oboustranně kritický dialog odmítá a nechce se ho za žádných okolností účastnit, eventuelně pokud někdo svou účast podmiňuje něčím, co se takové kritické analýze zásadně a principiálně vymyká, filosof jej přestává považovat za legitimního partnera a nadále se jím zabývá z distance, jako nějakým podivným lidským (a možná pseudolidským) exemplářem. Touto eventualitou se nyní nebudeme zabývat, i když má – jak mnohokrát ukázala historie – pro filosofii a zejména pro filosofy velkou faktickou důležitost (z níž ovšem nevyplývá jednoznačně žádná platnost, žádný myslitelský závěr).

Povaha pojmů a pojmovosti
ETF, 20.02.97

Povědomí nemožnosti ze všeho učinit „předmět“
ETF, 27.02.97
2.01
Minule jsme si vyjasnili jednu důležitou věc, která má pro nás zejména právě metodicky velkou důležitost: MYTHOS není schopen náležitě kontrolovat, co člověk dělá, když něco smysluplně říká a zejména když něco míní, vůbec když myslí. Naproti tomu LOGOS toho schopen je, a to díky uplatnění vynálezu pojmů a pojmovosti. Tento vynález musíme jednoznačně přiznat starým Řekům – zatím nemáme žádných dokladů ani o tom, že by pojmy vynalezli paralelně nebo sice později, ale samostatně v jiných kulturách. A nemáme ani nejmenšího dokladu o tom, že by Řekové tento vynález převzali od nějaké kultury starší, i když víme, že se při prvním stěhování národů Řekové opravdu dostali do úzkého kontaktu např. s pozoruhodnou civilizací na Krétě apod. Zároveň jsme si řekli – zatím vlastně jen naznačili – že se řecká pojmovost ustavila a prosadila ve zvláštní podobě, která – jak si ještě budeme ukazovat – není jedinou možnou formou pojmovosti. Onen zvláštní charakter řeckého typu pojmovosti je historicky dán úzkým propojením a vzájemným dlouhodobým ovlivňováním filosofie a geometrie. Pro nás nejdůležitějším momentem tu bude něco, co si ani sami Řekové docela zřetelně neuvědomovali, když mluvili o LOGU ve smyslu latinského conceptus, německého Begriff a našeho „pojem“. Neuvědomovali si totiž, že pojem není jediným členem nezbytným k aktu přesného mínění, nýbrž že bude zapotřebí ukázat nezbytnost ještě alespoň jednoho dalšího členu, jemuž dal na počátku našeho století Edmund Husserl – v navázání na svého učitele Brentana – pojmenování „intencionální objekt“ nebo „předmět“.
2.02
Nejasnost v odlišování pojmu od příslušného intencionálního objektu (předmětu) způsobila, že po staletí unikala většině myslitelů vůbec jejich pozornosti a zbytku myslitelů pro nedostatek náležitých myšlenkových prostředků zřetelnost skutečnosti, že pojmově něco mínit a upřesnit znamená z toho učinit objekt resp. předmět, tedy věc, latinsky „res“. Ve středověku vzplanul velký myšlenkový zápas, který nebyl teoreticky korunován vítězstvím ani na straně realistů, ani na straně nominalistů, i když nelze popřít, že pro novou dobu a pro modernitu (jako druhé, pozdější období nové doby) si silnější pozice vydobyl právě nominalismus. Byl to tzv. zápas o universalie, tedy o povahu obecných pojmů. Je jistě zřejmé, že dnes – poté, co Husserl ukázal význam tzv. intencionálních předmětů či objektů – by sama základní otázka musela být položena jinak. Pojem je něco nepochybně skutečného, je možno jej definovat a je možno s ním v dalekosáhlých souvislostech pracovat. Můžeme jej však charakterizovat jako „res“, jako „věc“ či „předmět“? V poslední přednášce jsme si ujasnili, že z pojmu nemůžeme udělat „objekt“ (předmět), nechceme-li se znovu dostat do původních potíží, totiž objasnit, jak vůbec můžeme tento objekt (tj. objekt-pojem) myslit, mínit, jak jej můžeme tématizovat. Proč tedy realisté trvali na tom, že universale, tj. obecný pojem, je „věc“? Protože nemyslili vlastně na pojem, nýbrž na intencionální předmět. To udělal už sám Platón, když z ideí učinil nejvyšší resp. „ty pravé“ skutečnosti. A proč nominalisté trvali na tom, že to je pouze „flatus vocis“? Protože myslili jen na pojem, a ten za „realitu“ opravdu považovat nelze, víme-li ovšem, co to je „res“. Pojem není věc, pojem není předmět, objekt – ale je to skutečnost. A to skutečnost jiná než „zaznění hlasu“. A už minule jsme si řekli, že takových skutečností, které nelze legitimně chápat jako „předměty“ či „objekty“, je víc, ba je jich mnoho. A zase naopak: opravdové předměty jsou zase „neskutečné“. Odmítnutí Parmenida.
2.03
Descartes se považuje za filosofa, který vnesl do evropské myšlenkové tradice důraz na subjekt a subjektnost. V nějaké podobě to najdete v každé učebnici

dějin filosofie, ale také u mnoha seriozních filosofů. Je to však hrubá chyba. Descrates subjekt ve skutečnosti vůbec netématizoval. Jeho metafyzika je zcela předmětná: člověk je mu myslící věcí (res cogitans), Bůh je mu nekonečnou substancí – obojí je tedy předmětné povahy, Bůh i člověk jsou objekty, věci, substance je něco, co stojí a nehýbe se. Descatův důraz na „ego cogitans“ je filosoficky nedomyšlen – teprve následující generace filosofů se jeho problémy pokoušely řešit a po dlouhé době se konečně našel geniální myslitel, který to vzal radikálně a uzel rozetnul – Leibniz. Teprve u něho najdeme první náznaky toho, co pak bylo domyšleno zase až o několik generací později, po provokaci Kantově. Právě Kant zapochyboval o tom, zda můžeme „pojem subjektu“ vůbec považovat za pojem – a vyslovil přesvědčení, že to žádný pojem není, ba že to není ani náležitá představa, ale jen představa konfúzní, nepořádná. Právě v reakci na to klasičtí filosofové německé romantiky v jistém smyslu odmítli celou dosavadní filosofickou tradici, která vycházela z ARCHAI, člověku vzdálených, a učinili novou ARCHÉ lidské nebo božské „já“. Od té chvíle slovo subjekt znamená pravý opak toho, co znamenalo kdysi ještě před koncem středověku: subjekt je teď chápán jako ex definitione non-objekt.

2.04

Tak se vlastně subjekt – v tomto novém chápání – stal první skutečností, která se tvrdě vymkla z ruky dosavadnímu tradičnímu způsobu tématizace, tedy ještě mnohem dříve, než se této tradici začal vymykat pojem (jakožto pojem). Romatická orientace ovšem podstatně přispěla k této opozici tím, že subjekt postavila ostře proti celému světu jako čemusi pouze vnějšímu, předmětnému. To však nevydrželo příliš dlouho, neboť se velmi brzo ukázalo, že svět nelze chápat jako „skladiště věcí“ (Masaryk v Rukověti sociologie), tedy jako hromadu, úhrn všeho věcně či věcově „jsoucího“ čili reálného. Byli to především filosofové existence a po nich existencialisté, všichni navazující na Kierkegaarda, ale většinou také na Heideggera, Husserlova odchovance, kteří stále vehementnější demonrovali nemožnost chápat svět jako „věc“ či „souhrn věcí“. Jaspers si např. dal tu práci, aby ukázal, co vlastně slovo pře-dmět říká (německy Gegen-stand, latin. původně subiectum, později obiectum, řecky HYPOKEIMENON): je to něco, co stojí nebo leží pod nebo před námi. Svět však ničím takovým není: je kolem nás, obklopuje nás, objímá a tím i nese. Jaspers navázal na starou řeckou myšlenku, kterou najdeme u několika myslitelů, zejména však u Hérakleita: to, co nás obklopuje a objímá = TO PERIECHON.

2.05

Ještě před Hérakleitem se hlubokým a mocným způsobem pokusil myslit „nepředmětno“ asi nejgeniálnější z prvních filosofů, totiž Anaximandros, svým APEIRON a AORISTON. Jeho negativní vymezení ARCHÉ, totiž jako ne-omezené a ne-určité, jej na jedné straně činí předchůdcem negativní theologie (neboť ARCHÉ je prvním filosofům něčím božským – v polemice proti mythické a mythologické narativitě), ale na druhé straně v něm můžeme vidět také první rozpoznání, že tu má před sebou skutečnost, kterou nemůže myšlenkově uchopit jako nějaký předmět, například jako trojúhelník. Na to svým způsobem jakoby navazují další řečtí myslitelé svých „pojetím“ onoho obklopujícího, PERIECHON (odvozeno od slovesa PERI-ECHEIN, držeti-kolem). To je jeden z příkladů toho, že má svůj dobrý smysl se zabývat nejstaršími řeckými mysliteli před Parmenidem, který naopak znamená prudký zlom směrem k výlučnému soustředění na předměty a předmětnost. Eleatismem se geometrie resp. geometrický způsob myšlení definitivně prosadil jako centrální, rozhodující metoda jak ve filosofii, tak – od doby Aristotela – ve vědách, které se počaly z filosofie vydělovat. Přišel ovšem úpadek, z orientu přicházely nové mýty či spíše už mytologie, navlékající si už jakási pseudofilosofická roucha. To bylo o to snazší, že v samotné filosofii se od dob Sókratových prezentovali jako její pěstovatelé a učitelé tzv. sofisté. Původně

se všech zmíněných termínů, totiž SOFOS, FILOSOFOS a SOFISTÉS užívalo promiscue, záměnně – tak tomu bylo zřejmě dost dlouho v obecném jazyce. Prvním velkým kritikem sofistů a tedy vykladačem termínu SOFISTÉS a sofistika byl Sókratés a hned po něm jeho největší žák Platón. V Římě vlastně nebylo velkých filosofů, skutečných myslitelů, ale Řím měl velkou zásluhu v tom, že překládal řecké termíny do latiny. A protože se latina stala jakousi novou KOINÉ ressp. novým mezinárodním jazykem, měla tvorba nových latinských termínů pro filosofický a vůbec myšlenkový rozvoj Evropy dalších mnoha staletí obrovský význam. Ten byl pak podtržen aristotelismem, který arabským prostřednictvím pronikl – nikoliv bez obtíží – do centra evropského myšlení díky filosofickému a theologickému géniovi Tomášovi Akvinskému, nepochybně s Aristotelem kongeniálnímu.

2.06

Navzdory tomu, že v Aristotelovi a také v Tomášovi můžeme najít řadu momentů, na které náš důraz na nepředmětnost může navázat a na něž se může odvolat, znamenal vývoj tomismu potvrzení hlavní a rozhodující orientace evropského myšlení na „předměty“ a jejich předmětnost. Vyvrcholením této tendence však byl právě nominalismus, na nějž navázala novodobá a později moderní věda. Je ovšem třeba připomenout, že se nezřídka ozývaly kritické hlasy filosofů určitého typu, kteří si více či méně zřetelně uvědomovali omezenou platnost předmětného myšlení. Jen namátkou můžeme uvést Pascala, který mluví o dvojím způsobu myšlení, o myšlení geometrickém a „jemném“, a který také staví proti sobě argumentaci přísně logickou a to, že srdce má své vlastní důvody (le coeur a ses raisons – to poukazuje také k tomu, že je vlastně dvojí rozum, rozum logický a rozum „srdce“). Základním nedostatkem a přímo vadou tohoto jinak relevantního rozpoznání (a nešlo jenom o Pascala) je okamžité využití nedostatků předmětného myšlení k „náboženským“ – a dnes ovšem daleko spíše „pseudo-náboženským“ záměrům a cílům. Pascal je v tom ohledu přímo paradigmatickou postavou, a také to prokazuje způsob, jakým na jeho myšlení navazovali třeba protestanté. V tom směru musíme s rozhodným důrazem prohlásit, že náš důraz na nepředmětnost ve skutečnosti a nepředmětné myšlení se bude kriticky a systematicky distancovat od každé náboženské tendence, a to ve vědomém a záměrném navazování na prorockou tradici starozákonní a na pozdějším křesťanským vývojem překrytou a zakrytou orientaci Ježíšovu.

2.07

Skutečně rozhodujícím – a proto filosoficky „světodějným“ – krokem byla Leibnizova precizní výměra niternosti, „toho vnitřního“. Už jsem myslím zmiňoval jeho myšlenku hlavy zvětšené na mlýn a člověka zmenšeného tak, aby do toho mlýna mohl vstoupit. Dnes vám budu citovat přesně (Monadol. § 17): *Kdybychom si mysleli nějaký stroj, který by byl zařízen tak, že by dokáal myslet, vnímat a percipovat, mohli bychom si jej při zachování těchto vztahů myslet zvětšený tak, že bychom do něho mohli vstoupit jako do nějakého mlýna. Přdpokládáme-li to, pak, kdybychom prohlíželi jeho vnitřek, nenašli bychom v něm nic než kusy, které na sebe narážejí, nikdy něco, z čeho by bylo možno vysvětlit percepci. Je ji tedy nutno hledat v jednoduché substanci, nikoli ve složeném či ve stroji. …* (str.158). (Podle Descarta lidské tělo je stroj, a také zvířata a rostliny jsou pouhé stroje. Proto můžeme mluvit o „hlavě“ – ta je také jakožto pouhá část těla jen kus stroje.) Tady máme zcela zřejmé a dobře nahlédnutelné rozlišení mezi „vnitřkem“ stroje (nebo těla apod.) a skutečnou niterností, kterou nikdy nemůžeme mít „před sebou“. Odtud už vede takřka jednoznačná, přímá cesta k pojetí subjektu jako non-objektu, jak jsme o tom už mluvili.

2.08

Uvedená myšlenka Leibnizova má však velmi zajímavou souvislost s Platónem a jeho pojetím idejí. Jak víte, Platón psal – s výjimkou dopisů – jen dialogy, v nichž

jednotlivým osobám svěřoval různé myšlenky, takže je nesnadné říci, co je pojetí, které Platón sám zastával. S touto výhradou budeme nadále mluvit o Platónově učení o ideách. Lidské duše mají svůj původní domov ve světě idejí, a to je základem toho, že si poněkud pamatují dokonce i poté, co upadli do žaláře těla, jak tomu v oné říši idejí bylo. Samotné ideje jsou pro Platóna pravá jsoucna, a pravá jsoucna jsou něco jako trojúhelník, tj. mohou být přesně myšlena, míněna (tedy pojmově). Platón se vůbec nezabýval otázkou, jak vlastně duše v říši idejí nabývají znalosti toho, co se týká idejí – považoval to za něco samozřejmého. Tam se však skrývá ona hluboká problematičnost předmětného myšlení. Pro Platóna jsou ideje ideálné předměty, objekty – a dokonce v tom smyslu, že Demiurg je může brát jako „věci“, totiž jako jakési formičky, do ruky a obtiskovat je do věčného beztvarého toku dění. A nyní přichází Leibniz s pojetím, že myšlenku nelze nikterak najít jako něco, co máme před sebou jako věc, jako předmět. Když k tomu přiložíme mysl a začneme to sami promýšlet, musíme dojít k závěru, že právě Leibnizem začíná to, o čem mnohem později přemýšlí a bez zveřejnění píše Jan Patočka v poměrně krátkém období tzv. negativního platonismu. Tradičně se přinejmenším od doby tzv. positivismu mluví o tzv. pozitivní skutečnosti nebo o pozitivních faktech ve smyslu „skutečné skutečnosti“. Pro Platóna jsou ideje „pozitivní jsoucna“. A Patočka přichází s myšlenkou „negativních jsoucen“, tedy idejí jakožto ne-jsoucen. To nás vede k rozlišení mezi jsoucny, jsoucností a bytím.

[Následující body vsunuty z jiného souboru, který měl v úvodu seznam dat tohoto cyklu přednáška. Je ovšem otázka, jestli do toho souboru skutečně patří, a pokud ano, jestli patří právě sem a s tímto datem. Pozn. JH]
ETF, 13. 3. 1997
01
Theologie je možná jen na základě a v rámci pojmového myšlení. Historicky vznikla jako obrana proti „samospádu“ logiky, spjaté s řeckou pojmovostí, ale měla-li být taková obrana účinná, bylo třeba využít všech prostředků filosofie. Proto platí, že v prvním pohledu se theologie jeví, jako by to byla jakási poněkud divná filosofie. (Souček říká, že to, co je na theologovi vidět, je filosof.) V tomto smyslu to byla právě theologická (a tedy křesťanská) myšlenková tradice, která se první začala zabývat možností alternativního myšlení, které by nebylo pod úrovní myšlení řeckých filosofů, nýbrž které by z něho všechno účinné a fungující zachovalo, a navíc by si uložilo některé vyšší nároky a úkoly.
02
Blahoslav a jeho Filipika proti „mizomúzům“. Odmítnutí protikulturní orientace některých křesťanských skupin obecně.
03
V protestantské theologii tohoto století se ujala jakási nepoctivá ideologie, která uchovává zbytky prastarých ještě mytických, mytologických a religiózních obav a obran proti pojmovému myšlení, jak je najdeme ještě v první církvi a třeba u apoštola Pavla. Tento relikt není nijak charakteristický právě pro theologii, nýbrž znamená spíše proniknutí pozitivistické filosofie či spíše ideologie do theologie, konkrétně do theologie Barthovy, ale nejenom jeho. Odtud známá kritika Bartjova „Offenbarugs-pozitivismu“, jak ji může najít třeba v Bonhoefferových dopisech z vězení (Widerstand und Ergebung). Podstatu problém si ukážeme raději na filosofovi, jehož nejnověji vyšlou Autobiografii si můžete nyní přečíst také v češtině (není ovšem nejlacinější).
04
Popperova teorie falsifikace se polemicky obrací proti dlouho už rozšířené teorii verifikace.
05
Popperova teorie falsifikace má jednu závažnou vadu, a to navzdory své nepopiratelné užitečnosti a – v jistých mezích – i oprávněnosti. Věc souvisí s Popperovým přesvědčením, že nemá smysl se zabývat významem slov (což vlastně pro evropskou současnost znamená, že nemá smysl se zabývat pojmy), nýbrž že je třeba myslit a mluvit o „věcech“, de rebus. Problém je právě v tom, že nelze mluvit beze slov a že nelze – vědecky, tj. evropsky – myslit bez pojmů.
06
Popper uvádí paralelu mezi vztahem hlásek a celého slova (hlásky nemají smysl, slovo ano) a mezi vztahem slov a celých vět, výpovědí (asi v tom smyslu, že význam slov je dán jejich postavením v kontextu, ale izolována že žádný samostatný význam nemají). Tato analogie je po mém soudu neplatná, a její neplatnost byl s to dobře rozpoznat už Aristotelés, když slovům přiznal LOGOS, kdežto hláskám či písmenům nikoliv, a to nejenom izolovaným, ale ani hromadám hlásek).
07
Protože slova přirozených jazyků mají cosi jako význam, i když tento význam je nutno upřesnit náležitými kontexty, je třeba se významem slov zabývat. Navíc je celá evropská myšlenková kultura založena na řeckém vynálezu pojmů a pojmovosti, takže náleží k čestným povinnostem každého hlubšího myslitele, aby sám sobě i jiným vydával počet nejenom ze svých výpovědí, ale také z významů užitých slov a vposledu nutně i z pojmů, jichž užívá a jakým způsobem jich užívá. (Víte jistě o novozákonní formuli, že všichni musíme vydat počet z každého svého

slova.) Tu však platí, že žádný pojem, pokud je formálně řádně nasouzen, nelze falsifikovat, neboť falsifikovat lze pouze výpovědi (a soubory výpovědí, např. teorie nebo hypotézy).

08

Také pojmy je možno a dokonce nutno podrobovat kritice, tedy jakési obdobě oné „falsifikace“, ale je to kritika toto genere odlišná. Navíc se netýká nikdy samotných pojmů v jejich izolovanosti, ale jde také o jejich zařazení do širších kontextů. Funkce a také posuzování těchto kontextů však už nebude mít za hlavní úkol upřesňovat význam nějakého slova, neboť ustavením pojmu je význam slova upřesněn a přesně vymezen. Právě naopak půjde kritickému hodnocení samotného pojmu (resp. samotných pojmů v jejich „interakci“) o to, jakým způsobem se uplatňuje a osvědčuje nebo neosvědčuje ten nebo onen pojem ne už pouze v logických souvislostech s jinými pojmy (ostatně tady vždy bude platit, že primární je soud), nýbrž ve strategii celých myšlenkových a myslitelských postupů.

09

Abychom se dostali k podstatě problému, musíme se zbavit předsudečné představy o tom, že myšlení je složeno z nějakých součástí, jakýchsi myšlenkových atomů, které jsou indiferentnímu k tomu, jak jsou mezi sebou spojovány. Myšlení je právě naopak agresivně tentativní, směřuje ke svému „cíli“ nebo lépe ke svému proto-tématu, aby z něho udělalo skutečné téma, aby je tématizovalo. Něco takového ovšem najdeme už v myšlení mytickém, a v jistých primitivních formách už v myšlení vyšších zvířat a ptáků. Novinka, založená na řeckém vynálezu pojmů, spočívá v rozvinutí schopnosti myšlení podrobit samo sebe zkoumání a kontrole. Proto takové myšlení, které se třeba jen některých možností sebezkoumání a sebekontroly vzdává, musí být usvědčeno z malé důkladnosti a z přísného hlediska z neprůkaznosti.

10

Theologie, která staví tuto myšlenkovou sebekontrolu a tedy nikdy nepřestávající nároky reflexe stranou, může na leccos rozumného přijít, ,může se jí podařit nejedna šťatsná myšlenka a nejedna šťastná formulace, ale právě jen tentativně, a správný výsledek je více méně jen zdařilou náhodou, která nemůže být dostatečně prověřena ani co do své „šťastné náhodnosti“, takže ji nelze dostatečně přesně odlišit od náhod nezdařilých či přímo nešťastných. To je pak jen dokladem úpadku theologie zpět do mýtu a mytologií.

Aplikace pojmovosti na „bohy“
ETF, 20.3.97
3.01
Bylo by chybou si myslit, že filosofie se od počátku ostře stavěla proti mýtům a religiozitě, jak by se zdály nasvědčovat osudy řady filosofů. Právě naopak to byli právě filosofové, kdo položili základ theologii jako zvláštnímu oboru filosofického zkoumání. Téměř u všech presokratiků najdeme mezi málo zlomky z jejich díla myšlenky týkající se bohů, event. nejvyššího a dokonce i jediného „boha“.
3.02
Specifické novum tohoto filosofickho „mluvení o bozích“ (či o bohu) je pokus myslit bohy novým, totiž filosofickým způsobem. Filosofové se většinou kriticky až pohrdavě vyjadřují o běžných náboženských představách i o jejich řecké normě, totiž Homérovi a Hesiodovi, ale pokoušejí se myslit bohy nebo boha lépe, přesněji, totiž pojmově. Proti narativitě, od níž se odvracejí, dávají přednost pojmovému vymezení. Nejde to všechno najednou, nějaký čas to trvá – a také oné narativity není tak snadno se zbavit. Ideálem však je myslit boha jako trojúhleník, tj. tak, aby to mohl nahlédnout každý, kdo má rozum (resp. kdo „helenizuje“ – viz Menón).
3.03
Slovo „theologie“ je ovšem mnohem pozdější, a má dost kuriózní počátky. Platón byl asi první, kdo tohoto slova použil ve filosofickém kontextu (v Politeii – THEOLOGOI byli něco jako státní cenzoři). Theologie u něho ještě nebyla filosofickou disciplínou, ale jakousi státní institucí. Ke skutečnému založení theologie jakožto filosofické, tj. vědecké disciplíny (filosofie je chápána jako veškerá věda) dochází teprve u Aristotela. Ten rozlišil od sebe vědy praktické, kterých je mnoho a mohou být podle potřeby rozmnožovány o další, a vědy theoretické. Tento dvojí druh věd se od sebe liší cílem: cílem věd praktických je dílo, kdežto cílem věd theoretických je pravda. THEORIA je odvozena od THEOREIN, což znamená dívati se, zírati, hleděti. Poznávat pravdu tedy Aristotelés nechápe (ostatně ve shodě s celou řeckou tradicí) jako nějakou činnost, aktivitu ze strany člověka, nýbrž jako soustředěné nahlédnutí toho, co jest.
3.04
Tady je na místě se na chvíli zastavit u řeckého chápání „pravdy“, řecky ALÉTHEIA. Jak jsem viděli u Aristotela, pravda je cílem nikoliv našeho jednání – tedy života vcelku -, nýbrž pouze našeho vnitřního dívání, nahlížení, vhledu čili „intuice“. V jakém smyslu však je tato „pravda“ cílem? Na to odpovídá již samo řecké slovo ALÉTHEIA, česky neskrytost. Čeho se týká ona neskrytost? Tady je třeba dát rochu víc pozor, abaychom tam svévolně nevložili něco, co nám dnes je jakoby samozřejmé. Newní to totiž sama pravda, kter by mohla být neskrytá anebo se naopak skrývat, nýbrž pravda ne neskrytostí toho, co jest. To je právě zkladní otázka prvních filosofů, co konec konců a vposledu „jest“. Pravda tedy není žádnou samostatnou skutečností, ale je neskrytostí jsoucího.
3.05
Měli bychom si také položit otázku, odkud se bere případná skrytost jsoucího. První filosofové od samého počátku projevovali kritičnost v rozlišování toho, co vskutku jest, a toho, co jen vypadá na to, že jest, ale vlastně není. Vypadat na něco, zdát se něčím, jevit se jako něco jiného atd. nemá se jsoucím (tj. skuečně jsoucím) nic nebo jen málo společného. Někteří filosofové ono zdání naprosto eliminovali a prohlásili je za týkající se nesjoucího. A pravda pro ně znamenala jediné: o jsoucím vypovídat, že jest, zatímco o nejsoucím zase vypovídat, že není. (Tak to formuloval Parmenidés.) Ještě u atomistů najdeme formulaci, že všechny nejrůznější věci a kvality atd. jsou pouhým zdáním, zatímco „ve skutečnosti atomy a prázdno“. Jiní filosofové jsou nakmloněni kompromisu a rozlišují „pravou

skutečnost“ a druhořadou skutečnost, o která nám podávají zprávu naše smysly. Ještě v duchu této nedůvěry ke všemu smyslovému poznání – a smysly nás přesvědčují o proměnlivosti věcí – říká Aristotelés, že o tom, co se mění, není možná pravdivá výpověd resp. skutečné vědění (EPISTÉMÉ). Jinými slovy: tvar řeky (např. meandrování) je druhořadá záležitost, protože stále dochází ke změnám. Naproti tomu tvar kužnice nebo čtverce je jednou provždy přesně vymezen a je neměnný. Proto je čtverec skutečnější než řeka.
3.06
Jak vypadá náš problém, totiž když aplikujeme tento typ pojmového vymezování na bohy či na jediného boha?

Obecné důsledky objevu nepředmětnosti
ETF, 10.4.1997
6.01
To, co jsme si tady opakovaně připomínali, totiž že si v Evropě každý vzdělanec musí být vědom toho, co dělá, když myslí, a že si musí být vědom rozdílu mezi svými myšlenkovými, tj. subjektním a subjektivní aktivitami, mezi svými intelektuálními výkony na jedné straně, mezi skutečnostmi, kterými se ve svém myšlení zabývá a k nimž se svou myslí vztahuje na straně druhé, a pak zejména že ani tyto své výkony, ani ty skutečnosti, k nimž se ve svých intencionálních výkonech, tj. v aktech svého mínění a myšlení, vztahuje, nesmí zaměňovat s tím třetím, o čem jsme tu mluvili jako o zprostředujícím členu resp. dvojím členu, totiž s pojmy a s intencionálním předměty – to vše má svůj obrovský význam a nemůže být odsouváno stranou ani zapomínáno. Že to představuje velký nárok na naše myšlení, o tom není sporu; tento nárok však musíte přijmout zároveň s rozhodnutím, že budeme studovat na vysoké škole. To, že vysoké školy své studenty a absolventy má k této myšlenkové povinnosti a odpovědnosti zavazovat, a že to velmi často a v mnoha oborech nečiní, je jen dokladem dnešního úpadku, ale nemůže být pro vás omluvou ani výmluvou.
6.02
Abych názorně předvedl povahu tohoto úpadku a této jakési intelektuální nedospělosti a nevyspělosti, podíval jsem se včera namátkou do novin a uvedu konkrétní příklad – jakých by ovšem bylo možno na každý den uvádět desítky, aniž bychom museli věnovat nějaké zvláštní úsilí s jejich hledáním. Tedy k věci: Lidové noviny včera na poslední stránce přinesly fotografii Jiřího Stránského a Martina Dejdara, jak podpisují při autogramiádě u Fišerů v Kaprově ulici dvoudílnou knihu *Zdivočelá země*, která v nafilmované podobě teď běží v naší televizi. Jiří Stránský řekl při tom zástupci Lidových novin něco, co tu chci ocitovat přesně tak, jak to bylo citováno v novinách: „*Všechno, co píšu, je výpověď o něčem – já si nic nevymýšlím.*“ – Upozorňuji výslovně: má, teď nepůjde o to, vyložit, co vlastně měl Stránský na mysli, nýbrž co řekl. Když chcete totiž uvažovat tak, jak podle vás uvažoval autor těchto slov, vkládáte své myšlenky do jeho formulací, což nemůžete v žádném případ děldat, když jde třeba o text Kantův, Platónův nebo text biblický.
6.03
Naše první otázka bude znít: Je vůbec možné a myslitelné, aby někdo o něčem něco vypovídal, aniž by si cokoliv vymýšlel? Především si musíme ujasnit, jak chceme rozumět slovu „vypovídat“. Máme přitom na mysli výpověď jen ve slovech – anebo také „vypovídání“ mimoslovní? Ve stejném čísle novin ve stručných zprávách na 7. straně se čtenář mohl dočíst, že v jižní Francii při budování nové čtvrti v Aix-en-Provence bylo objeveno asi čtyřicet dinosauřích vajec starých okolo 70 miliónů let. Můžeme s plným vědomím toho, co říkáme, tvrdit, že – pokud k něčemu takovém vskutku došlo a pokud to tedy není novinářská kachna (a já nevím o důvodu, proč bychom z toho měli zprávu podezírat) – si tady opravdu nikdo nic nevymýšlel? Zajisté nemůžeme. Aby mohl někdo platně něco podobného říci nebo napsat, muselo být vymyšleno mnoho věcí, především musela být ustavena a rozvinuta celá paleontologie a specielně paleozoologie, která je na základě nesčetných zkušeností s jinými nálezy dovolit určit, že jde o vejce a dokonce o vejce nikoliv ptáka, nýbrž nějakého ještěra, a možná i docela přesně určit, kterého již z jiných vykopávek známého ještěra. Totéž platí o časovém odhadu 70 miliónů let. Za tím také stojí představa o vývoji života na naší planetě a vůbec o geologickém útváření této planety. Atd. A co je už naprosto samozřejmé: ta nalezná údajná vejce snad pro náležitě znalého odborníka mohou sama o něčem vypovídat, aniž by si něco musela vymýšlet, ale nic takového neplatí o spisovateli resp. o autorovi nějaké knížky. Ta knížka sama

je umělý výtvor, někdo ji musel nejenom vyrobit, ale především napsat, a při tom psaní musel myslet, nepsala jen jeho ruka, ale především jeho myslící hlava. Žádná skutečnost, žádný fakt, žádná událost se nepopíše sama, ale někdo ji musí popsat, a musí si to dobře, správně vymýšlet.
6.04
Naše otázka tedy musí za druhé znít takto: může někdo o něčem něco platného vypovědět, aniž by myslel, tj. aniž by si vymýšlel to, co chce myslit a pak vypovídat? Pomineme-li tu skutečnost, že v určitém kontextu může každá věc, každá i mrtvá skutečnost něco o sobě „vypovídat“, něci „říkat“, k něčemu se odnášet, přičemž rozhodující je subjekt, pro který to něco znamená, něco říká, na něco odkazuje, pak je zřejmé, že bez „vymýšlení“ není žádná skutečná slovní výpověď možná. Jestliže však někdo přece jen takovou výpověď udělá, a jestliže si při tom myslí, že si nic nevymýšlí, tak vlastně neví, že si vymýšlí, čili neví, že myslí, když myslí.

[Poněkud jiná verze téhož:]

ÚVODNÍ KAPITOLY Z FILOSOFIE
letní semestr 1996-97

13.02.
20.02
27.02.
06.03.
13.03.
17.03.
20.03.
27.03.
03.04.
10.04.
17.04.
24.04.
01.05. volno
08.05. volno
15.05.
22.05.
29.05.
05.06.
12.06.

Něco o filosofii

ETF, 13.02.97

0.01

V běžném životě obvykle dokážeme rozlišovat mezi tím, když někdo něco dělá, když pracuje – a když o tom jenom mluví. U filosofování to je trošku komplikovanější. Filosofie je „vidět“, jenom když je „slyšet“ nějakého filosofa. Filosof „dělá“ ovšem svou „věc“, jenom když myslí. Proto je možné mluvit o filosofii, ale filosoficky nemyslet, tj. nefilosofovat, filosofii doopravdy nedělat. Když tedy si nejprve musíme něco říci o tom, co to je filosofie, musíme dbát na to, abychom se nedostali mimo skutečné cesty filosofování, mimo filosofii. Takové mluvení o filosofii, které samo není filosofováním, je pouhé žvanění. Tomu je třeba se vyhnout. Všechno další tedy musí být řečeno a zejména myšleno filosoficky. To souvisí s tím, že na světě není žádná instance, kter by mohla rozhodovat o tom, co to je filosofie, leč právě filosofie sama, přesně řečeno filosofové. A tam nastává druhá potíž: filosofové se nejen fakticky neshodují ani o tom, co to je filosofie, ale oni se vlastně ani shodovat nemají. Tím se také – mj. – filosofie liší od odborných (speciálních) vědeckých disciplín. Ale k tomu se ještě dopracujeme.

0.02

Filosofie je myšlenková disciplína, jejím vlastním prostředím, jejím elementem je myšlení. Zároveň to však je disciplína: ne každé myšlení už je filosofií. Filosofie jednou historicky vznikla – je to řecký vynález. Proto jí zástalo i řecké jméno, a to v naprosté většině jazyků, i když někde toto jméno bylo také překládáno (např. v holandštině najdeme obojí název, řecký – filosofie, i překlad wijsbegierde). Do češtiny přeloženo jde o „lásku k moudrosti“ nebo také o „touhu po moudrosti“. Řecké slovo FILOSOFIA, FILOSOFOS a FILOSOFEIN lze doložit o řady spisovatelů, kteří sami za filosofy nebyli považováni, a ani sami se za ně nepovažovali. Nás nebude zajímat, v jakém smyslu se těchto slov užívalo v mimofilosofických kruzích. Proto budeme věnovat hlavní pozornost filosofickému užití toho slova. A k tomu se váže legenda, že to slovo vymyslel a jako první zdůvodnil Pythagoras. To však nebyl nejstarší, jako první uváděný filosof. Před ním se uvádějí třeba ionští filosofové (Thalés, Anaximadros, Anaximenés). Těm se tehdy neříkalo „filosof“, FILOSOFOS, nýbrž mudrc, SOFOS. Zároveň však termín SOFOS znamenal všechny moudré, nikoliv pouze filosofy. Uváděly se tehdy skupiny sedmi mudrců, některá jména se měnila, ale jiná se tam vyskytovala vždycky. Tak např. mezi oněch sedm mudrců vždycky patřil Thalés, což byl filosof, ale také geometr, cestovatel, astronom, fyzik a kdoví co ještě. Ale patřil mezi ně vždycky také Sólón, což nebyl vůbec filosof, ale státník a zákonodárce. Takže původně řekové neměli pro ten typ moudrých myslitelů, kterým se potom začalo říkat filosofové, žádné jméno, a to dokonce ještě ani tehdy ne, když už filosofové mezi nimi žili.

0.03

Z toho plyne především první závěr: v řečtině se poprvé objevuje slovo filosof a filosofie, protože se ve starém Řecku poprvé objevují i filosofové. Řekové tedy nevynalezli jen slovo, ale především filosofii jako cosi nového, jako zvláštní nejen myšlenkovou, ale životní, celoživotní orientaci. Je proto zcela nesprávné mluvit o filosofii a filosofech, kteří by se vyskytovali mimo rámec starého Řecka a nezávisle na Řecích, nebo dokonce ještě před prvními řeckými filosofy. Je neprofesionální a tedy diletantské, i když bohužel dost časté, mluvit o staré indické nebo čínské filosofii do té doby, dokud filosofický způsob myšlení nepronikl ze starého Řecka do Indie nebo do Číny. Naprostým nesmyslem je to, co udělal věhlasný sumerolog Kramer, když ve své populární knize „Historie začíná v Sumeru“ psal o filosofii a dokonce metafyzice starých Sumerů. Stejnou chybou by bylo mluvit o filosofii starých Izraelců, a protože teologie je také řecký

vynález – je to součást filosofie, u Aristotela jedna ze základních filosofických disciplín, je chybou mluvit také o theologii Pentateuchu nebo proroků apod. Také THEOLOGEIN a THEOLOGOS či THEOLOGIA jsou slova řecká, a proto musíme respektovat původní řecký význam tohoto odborného slova (nezajímá nás, jak řečeno, jak se toho slova užívalo neodborně). Nyní tedy zpět k filosofii.
0.04
I když nemáme jistotu, že zmíněná legenda o Pythagorově ražbě slova FILOSOFEIN a odvozenin je pravdivá, nacházíme stejnou myšlenku – i když bez jakékoli zmínky o Pythagorovi – u Platóna, tj. největšího řeckého filosofa vůbec. Proto bude na místě, když budeme jejímu obsahu věnovat trochu pozornosti. Pythagoras prý pro sebe odmítl běžné pojmenování SOFOS, a uvedl hned náležité odůvodnění. On sám je pouhý člověk, a lidé nejsou a nemohou být moudří, moudrost je vyhražena bohům (to je, jak vidíte, theologická teze tohoto filosofa). Lidem zbývá pouze jediné, totiž moudrost milovat a po moudrosti toužit. Filosofování je tedy tímto pojmenováním zároveň vymezeno: je to SOFIAN FILEIN nebo SOFON FILEIN, milovat moudrost nebo milovat moudré, a to milovat to jako něco, co nemáme, ne jako něco, co máme, čím disponujeme. Právě zde nám přichází vhod nejstarší literární doklad tohoto pojetí u Platóna. V jeho Hostině (Symposion) se shledáváme se stejnou argumentací u nejspíš vymyšlené postavy kněžky Diotimy, na kterou ve své řeči Sókratés vzpomíná. Ta kdysi – jakožto žena „znalá božských věcí“ – uváděla mladého ještě Sókrata do „filosofování“ tím, že mu vyložila důvody, proč je chybou považovat Eróta za jednoho z bohů, zatímco on je pouze mocným daimónem. To je vlastně theologická korektura – vždyť žena znalá božských věcí je přece theoložkou -, ale tato korektura má významný filosofický kontext. Diotima totiž říká o Erótovi nejenom to, že je někým mezi člověkem a bohem, ale také, že je nějak mezi tím, co je ošklivé a co je krásné. Příznačné pro Eróta není, že by byl sám krásný, ale že po kráse nade všechno touží. A pak tu je onen pozoruhodný přechod: a protože moudrost je jednou z nejkrásnějších věcí, je Erós prvním filosofem.
0.05
Filosofie je tedy způsob či orientace myšlení, které touží po moudrosti, ale které nemá za to, že by ji mohlo vlastnit, a to dokonce ani tak, že by ji člověku někdo mohl dát (byť to byl třeba nějaký bůh). Sókratés – opět podle Platóna, tentokrát z jeho „Obrany Sókrata“ – považuje za filosofické zejména to, že si filosof nemyslí, že něco ví, když to ve skutečnosti neví. A opět tam nacházíme tentýž skeptický moment: nikdo z nás lidí nic podstatného neví, ale mnozí se domnívají, že vědí. A proto je Sókratés o to málo moudřejší, že ani neví, ani si nemyslí, že ví. Bylo by však hrubou chybou, kdybychom tento skeptický moment považovali za jakousi skromnost nebo dokonce stydlivost. Ono totiž vůbec nejde o to, aby člověk prostě veřejně prohlásil, že nic pořádného neví, a to aby pak stačilo k tomu, aby se stal filosofem. Skutečně filosofické je nahlédnout, v čem je chyba, nedostatek či vada toho, co si myslíme – a k tomu je zapotřebí si opravdu něco myslet. A skutečně, opravdu si něco myslet vždycky znamená za tím také stát – i když ne definitivně, absolutně, bez možnosti nápravy. A stát za něčím znamená být s to sobě i jiným uvést důvody, proč na tom stijím a chci stát – alespoň tak dlouho, dokud někdo (eventuelně já sám) nezjistí, že ty důvody mají mezery nebo že jsou vadné, a dokud mne jiné důvody (ať už nejde sám nebo mi je někdo předestře) nepovedou k tomu, abych si myslil něco jiného a mohl na tom opět stát.
0.06
Z toho vidíte hned několik rysů toho myšlení, které můžeme považovat za filosofické. 1) Filosof ex professo odmítá za nepochybné a za nenapadnutelné se vydávající autority jakéhokoliv druhu, ale nedomítá tím apriori žádné tradované nebo na jiném základě postavené tvrzení. Je připraven je vzít do své práce a začít s jejich zkoumáním, tj. se zkoumáním toho, co je takto tvrzeno a tedy předloženo.

To znamená, že vyžaduje, aby to bylo tvrzeno a předloženo – není na něm, aby si to sám vymýšlel a formuloval. Tím ovšem filosof nutí svého partnera, aby byl zásadně ochoten tento filosofický přístup a postup akceptovat, a pokud proti němu něco má, aby užil stejných postupů k tomu, cíli, aby vadnost nebo nedostatečnost určitého filosofického postupu prokázal. Z toho plyne první závěr: filosof nenutí svého partnera, aby bez kousání, nekriticky přijímal a polykal to, co mu sám předkládá, ale nepochybně jej nutí, aby uznal jistá pravidla vzájemně kritického dialogu. Pokud někdo takový oboustranně kritický dialog odmítá a nechce se ho za žádných okolností účastnit, eventuelně pokud někdo svou účast podmiňuje něčím, co se takové kritické analýze zásadně a principiálně vymyká, filosof jej přestává – přinejmenším v dané záležitosti – považovat za legitimního partnera a nadále se jím zabývá z distance, jako nějakým podivným lidským (a možná pseudolidským) exemplářem. Touto eventualitou se nyní nebudeme zabývat, i když má – jak mnohokrát ukázala historie – pro filosofii a zejména pro filosofy velkou faktickou důležitost (z níž ovšem nevyplývá jednoznačně žádná platnost, žádný myslitelský závěr).

0.07

Filosofie je tedy disciplína principiálně dialogická – filosofie bez s nefilosofií a nefilosofy – např. s vědci, ale také s umělci, ovšem rovněž mytagogy, ale také s politiky, v nichž se toho mnoho snoubí, a také s obyčejnými lidmi (pokud jsou tihle všichni ochotni a připraveni) – není filosofií. A nepochybně: neexistuje a není možná žádná filosofie bez dialogu mezi filosofy samými. K tomu se zase vrátíme, až budeme probírat vztahy mezi filosofií a speciálními vědami. Víme, jak se hodně mluví o tom, že rozhovor mezi vědci různé odbornosti je obtížný, protože každá odborná disciplína má jakoby svůj jazyk, a přechod, překlad, transpozice jednoho způsobu promlouvání, ale také myšlení (neboť jazyk ohromně ovlivňuje způsob myšlení) jsou velmi nesnadné a někdy přímo nemožné (ono tomu tak je často dokonce v rámci jediné disciplíny, dnes je to zřetelné zvláště ve fyzice). Nemůžeme se proto divit, že je nasnadný – ovšem jinak nesnadný – také rozhovor, dialog různých filosofů. Přesto trvám na tom, že vždycky zjaloví filosofie, která se pokusů o dialog s jinými filosofy (nejen současnými, ale také a zejména významnými mysliteli staršími) vzdává, která se jim vyhýbá. Proč je pro filosofi tak mimořádně důležitá dialogičnost, to si objasníme teprve v souvislosti se zkoumáním povahy reflexe. Reflexe – poněkud zjednodušeně řečeno – je vlastně mj. také rozhovor, dialog se sebou samotným, jak se tradičně říká (v tomto smyslu je např. modlitba vždycky také reflexí). Kdo se neotevře dialogu s druhým, není schopen dialogu ani se sebou – a reflexe je takovou otevřeností, kdy očekáváme vyjasnění v tom, že jsme přístupni pravdě.

Filosofie a pojmovost
1.01
Už jsme si o tom něco říkali v minulém semestru, když jsem zaskakoval za nemocného asistenta. Pojmy nejsou žádnou samozřejmostí, ale musely být vynalezeny. Tak jako existují poměrně rozvinuté kultury, které neznaly kolo, protože kolo muselo být také vynalezeno (a dokonce i v přírodě muselo dojít k mnoha vynálezům, k nimž také dojít nemuselo – např. placenta, k jejímuž „vynálezu“ nikdy nedošlo v Austrálii a na Novém Zélandě a všech těch ostrovech a ostrůvcích už tak dloiuho vzdálených od ostatních kontinentů), tak existují také kultury, v nichž nedošlo k vynálezu pojmů a pojmovosti.